

Titel: Nogle Tanker fra en gammel berømt Hedning til Overbeviisning for vore Tiders hedenske Gierninger.

Citation: "Nogle Tanker fra en gammel berømt Hedning til Overbeviisning for vore Tiders hedenske Gierninger.", i *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 14*, J.R. Thiele, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_014-shoot-workid1_014_014.pdf (tilgået 27. juli 2024)

Anvendt udgave: Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 14

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Nogle Tanker fra en gammel berømt Hedning

til

Overbeviisning

for vore Tiders

hedenske Gierninger.

Omnes Virtutes jacere necesse elt Voluptate dominante. Cicero.

Kjøbenhavn 1771.

Trykt og findes tilkiøbs hos I. Rudolph Thiele, boende i Peder Hvitfeldtsstræde.

2

3

Al Dyd tit Grunde gaaer, naar Vellyst Tronen eyer. Og ingen Pligter meer i Staten noget veyer.

I blant alle de Sandheder, som sigter til at gjøre os Mennesker lyksalige,

deels betragtede, saavidt vi ere Mennesker, som ogsaa saavidt vi staae i Sælskab og Forbindelse med andre Mens nesker, holder jeg for, at ingen Nøyerer bør indskierpes os, og ved alle Leyligheder, og Livets Omstændigheder at anvendes og sættes

i Verk, end denne Sandhed, nemlig,

4

at Dyden bør regiere, og Vellysterne tvertimod at indskrænkes saaledes, at de aldrig skal føre os ud fra at betragte det Maal og Øyemed, hvorfor vi ere satte paa denne Verdens Løbebane, nemlig for at gjøre os selv og andre saa fuldkomne og lyksalige, som det er mueligt.

At vi ikke her ere satte allene for at opfylde de sandselige Lyster, og visse Drifter, som vi har tilfælles med Dyrene og de Umælende, er noget, som en Cicero selv indsaae i sin Tid, hvorvel han feylede det ' Lys, som skinner nu saa klart i vore Tider, og saae kun, som i et Tusmørke, de vigtigste og betydeligste Sandheder, som forbinder os til de ædelste Pligter, og altsaa sigter til at gjøre os lyksalige.

Ingen tvivler paa, at jo et hvert Menneske har i sig en indvortes medfødt Drift til at gjøre sig selv, og andre lyksalige, helst de, som man af Naturen ere nærmest forbundne, at skye alt det, som kan forringe os, og tilbringe Fordervelse, og tvertimod at anskaffe sig alt det, som

5

kan forbedre og lyksaliggjøre os. Denne Sandhed er i mine Tanker saa klar og afgjort, at man ingen Aarsag har til at troe, at nogen skulde kalde den i Tvivl, eller gjøre sig Umage for at kulkaste denne Grundvold; thi den medfødde Egenkierlighed til vor Lyksalighed antager den uden noget Beviis.

Men for nu at blive (hvorpaa det kommer fornemmelig an) tydelig overbeviste om, hvad der er en sand og

indbildt Lyksalighed, paa det vi ikke skal tage Feyl i vore Domme, og forblindede af forudfattede Meninger, ikke gjøre den rette Forskiel, saa har vi noget medfødt og indplantet i vor Natur, som man kalder Naturens Lys, eller Fornuften, som er det ypperste Naturen har nedlagt i og betroet os. Denne Fornuft bør og kan skille imellem Sandhed og Usandhed, imellem Sort og Hvidt, den bør i alle de Ting, som har Indflydelse i vore Gierninger, bestandig at spørges til Raads, og efter den bør alle vore Gierninger, førend de foretages, prøves, undersøges, overlægges og besluttes. Naar den

6

Nøye altid bruges, kan den af Tingens Natur selv, og dens Følger lære os, hvad der er got eller ont, hvad der beforder eller gjør Skaar i vor Lyksalighed.

Den er det, der gjør Forskiel imellem os og de Umælende, thi disse seer allene til det, som er nærværende og sandseligt, og fornemmer lidet eller intet til det Forbigangne og Tilkommende; men et Menneske, fordi han er deelagtig i Fornuft, seer det Tilkommende, han seer Tingenes Aarsag, deres Fremgang, og veed ligesom forud hvad der vil skee, han gjør Sammenligninger, holder det Tilkommende imod det Nærværende, og seer saaledes lettelig forud det hele Livets Løb, og derfor er betænkt paa at skaffe sig det Nødvendige.

Denne Fornuft var det, der var vore første Forældre medskabt, og den Tid bestod den derudi, af de havde tilstrækkelig Kraft at undersøge en Ting, om den var god eller ond, førend de ønskede den, eller satte den i Verk. Havde de altid brugt denne Evne ret, saa havde de aldrig faldt; altsaa

7

bestod Aarsagen til deres Fald derudi, at de lode sig henrive og indtage af en sandselig og følelig Begierlighed, førend de havde Nøye nok, eller maaskee slet intet undersøgt den, hvilket siden hos dem forarsagede den største Uordentlighed og Forstyrrelse imellem Fornuften og de sandselige Begierligheder, som derved bleve oprørske, og siden førte Strid imod Fornuften.

Det kan vi, som har arvet dette Onde, ogsaa erfare tydelig nok, thi hvor vanskeligt er det nu ikke for os, at skaffe sig en tilstrækkelig Overbeviisning i Forstanden, om det, som ndgior vor sande Lyksalighed, da vi saa ofte og tvertimod vores sande Bestemmelse søger og sætter vor Lyksalighed i indbildte og daarlige Fuldkommenheder, hvor vanskeligt for os at faae et tilstrækkeligt Begreb om vore Pligter, hvor vanskeskeligt at sætte dem i Verk, naar vi endog tydelig har lært at kiende dem, og hvor ofte henrevne af de voldsomme Sinds Bevægelser forløber vi os ikke imod vor bedre Overbeviisning. Ja kort, hvor vanskeligt at lære at kiende sig selv. Heraf kommer

8

Fordomme, forudfattede Meninger, en umod

Stolen paa sig selv, paa sin egen Indsigt og Dygtighed, Foragt over andre, Hevngierig-Hed, Vrede, Fremfusenhed, utidig Overilelse, og en lastefuld Knorvorenhed, og med faae Ord sagt, her kan den sande og rene Sinds Klarhed, og deraf flydende Sinds Fornøyelse aldrig have Sted. Jo mere derfor Forstanden opklares, og kommer tydelig til at indsee Bevægelses Grundene til at opfylde sine Pligter, jo Nøyerer hine undersøges, kiendes og prøves, jo lettere bliver det for os at opfylde disse, og jo mere nærmer vi os til Lyksalighed.

Det var derfor at ønske, at mange saa kaldte Lærde, Lærdom kan man maaskee tilstaae dem, men aldrig Viisdom, vilde anvende nogen af den Tid, som de anvender paa unødvendig Ordkrig, paa at lære at kiende sig selv, og paa at opfylde Dyden, at de vilde læse mindre, men derimod tænke og leve bedre, den praktiske Lærdom er det fornemmelig, der kan gjøre os dydige, at kiende sine Pligter, at opfylde dem er det, der udkræves af os, som fornøftige Skab-

9

ninger, at opdage en Feyl i vort Hierte, at rette den holder jeg for langt bedre, langt nyttigere, og af langt større Vigtighed for os, end at vi kunde opdage og med de sandsynligste Beviser udgiøre, hvor mange Pletter, der er i Maanen. Naar jeg derfor læser, saa læser jeg ikke allene for at læse, og for at kunde gjøre mig til af min megen Lærdom, men jeg betragter, Hvad det er jeg læser, anvender det paa mig; thi nu taler jeg om de Videnskaber, som kan forbedre Hiertet. Jeg betragter mig, mine Hensigter, mine Gierninger deri, som i et Speyl, jeg forsøger mig selv, jeg prøver mig selv, at jeg opdager Feyl hos mig selv, det skammer jeg mig i mine egne Tanker, og for mig selv aldeles intet veed, jeg synes det er bedre, og fører ikke saa stor Bekostning med sig for mig selv, som naar andre skal opdage dem, hvor jeg tager Feyl engang, der stræber jeg efter at handle forsigtig en anden gang. Af en Kilde kan jeg ved Nøye Undersøgning udlede en stor

Deel af mine Feyltagelser, nemlig at jeg

har stolet for meget paa min egen Indsigt

og Dygtighed. Min Svaghed og Skrøbe-

10

lighed er ikke blevet saa nøye giennemheglet, som den burde, jeg har ikke kiendt, eller vilde kiende, at det var mueligt her at tage Feyl, men Følgerne har lært mig, at det var ganske mueligt at feyle. Naar jeg uformodentlig bliver overbeviist om noget, som hidindtil har hindret mig i at opfylde mine Pligter, og forstyrret den sande og stille Sinds Rolighed, som jeg ønsker og attraaer ved alle Leyligheder, som er det dyrebareste et Menneske kan naae i dette Liv, glæder jeg mig derover mere, end andre kan glæde sig over, at de har fundet en stor Skat. Har jeg en god Ven, skammer jeg mig intet ved at give ham min Fornøjelse tilkiende. Derover er jeg alle Tider vel fornøyet i de fattigste Omstændigheder, og undertiden med en hungrig Mave, naar andre i største Overflødighed, og med en fuld Mave ere vrantevoren og misfornøede. Har jeg faa Penge en Dag, saa lever jeg ogsaa meget knap og indskrænket, ja saa indskrænket, at ingen maaskee vil troe det, desuagtet er jeg vel fornøyet; thi at kunde svare enhver sit, paaligger mig, som en Pligt, og der har jeg allerede Belønning nok for min indskrænkede Levemaade.

11

Følgerne deraf ere og meget gode for mit Helbred. Hvad jeg spiser, det smager mig fortreffelig, og jeg behøver ingen Kryderie. Har jeg derimod en Dag, ved uformodentlige Hændelser, faaet lidt mere Penge end sædvanlig, saa gjør jeg mig til Gode med saadanne Ting, som jeg ikke nyder daglig, og hvoraf jeg aldrig har erfaret nogen ond Virkning. Og som det nu forholder sig med denne sandselige Begierlighed, saaledes gaaer det og med de andre. Ved deres Nydelse har jeg altid for Øyne, hvad og hvorledes Følgerne vil blive for mig. Og saaledes henlever jeg min Tid ganske rolig og vel fornøyet, og forundrer mig over, at nogen kan være misfornøyet med sin Stand.

Dersom Vredagtighed vil indfinde sig Hos mig imod nogen Person, betragter jeg i Almindelighed, om der vil flyde noget Got deraf? Hertil svarer den Kundskab jeg har om mig selv og min egen Forfatning: Ney, thi naar Vreden er forbi, indfinder sig gierne en stor Tungsindighed, som pleyer gierne at være en Følge af Galdens Virkning.

12

End mere, jeg kan ikke forsikre mig selv om, at holde den rette Maade i saa uordentlige Sinds Bevægelser. Altsaa bør Fornuften at føre Herredømmet, men de sandselige Begierligheder at lyde Ordre.

For at være sagtmodig imod andre, læser jeg vor Frelseres ypperlige Biergprædiken, og Apostelen Johannes den store Menneskevæns Breve. Jeg glemmer tillige ikke under alt dette at tilbede det høyeste Væsen, at han vil styrke mig Svage, og at hans Fuldkommenheder maa fuldkommes i Skrøbelighed. For at have et fuldkomment Exempel at handle efter, forestiller jeg mig, saavidt jeg kan, min Gud i Tankerne, og fornemmelig det Sprog: Værer

fuldkomne, ligesom eders himmelske Fader er fuldkommen.

Jeg har ogsaa mærket, at hvorvel jeg har havt tilstrækkelige Bevægelses Grunde til at opfylde en og anden Pligt, er det dog ikke altid blevet sat i Verk, men jeg har endog efter de lydeligste Forestillinger og Overbeviisninger taget Feyl. Hvilket jeg troer, man vil tilstaae mig, og altsaa seer jeg deraf, at min Villie og mine

13

Tilbøyeligheder maa være fordervede, siden de gjør Opstand imod min Fornuft, og vil ikke efterkomme det, som jeg dog i min Forstand er overbeviist om at være got, og som et Præservativ, for ikke saaledes at overrumples, bruger jeg Bønnen.

Om vi Mennesker ere fuldkommen skikkede til at opfylde af os selv de Dyder, hvis Bevægelses Grunde vi noksom indseer, er noget, som jeg vil lade staae ved sit Værd, og overlade til enhvers egen Erfaring.

Men efter diste Omsvøb vil vi begive os til Hovedsagen, og blot allene af Fornuften vise Vellysternes skadelige Følger. For nu at faae om denne Sandhed et tilstrækkeligt Begreb, saa vil vi bestemme Hoved-Ordenes Mening af denne Sætning, nemlig: Ved Dyden forstaaes en Sammenhæng af alle Fuldkommenheder, som gjør os lykkelige. Ved Vellyst derimod forstaaer vi et almindeligt Indhold af alle sandselige Begierligheder, saa vidt de fører Herredømmet. Nu er det en bekiendt Sandhed, som bevises af alle Tidens Erfarenhed, at hvor Vellyst regierer, det er at sige, hvor man ingen

14

Maal veed, men er umættelig i sine Begierligheder, der kan Lyksalighed aldrig have Sted.

Her forstaaes ved sandselige Begierligheder alle de jordiske Fornøyer, som vi med vores Sandser kan nyde af de legemlige og skabte Ting. Og at jeg derpaa skal give en Beskrivelse, vil jeg benytte mig af Salomons Ord, naar han i Prædikerens taler om de sandselige Lyster. Jeg benytter mig af hans Ord, thi han havde baade Forstand og Evne nok i saa høj en Grad, som det er mueligt at forestille sig, at nyde de sandselige Lyster. Hans eftertænkelige Ord ere disse: Jeg gjorde

mine Gierninger store, jeg bygte mig Huse, jeg plantede mig Viingaaarde, jeg gjorde mig Urtehaver, og Lysthaver, og jeg plantede allehaande Træer i dem, jeg gjorde mig Fiskevande, at vande af dem de Skove, som Træer oprinde udi; jeg eyede Tienere og Tienesteqvinder, jeg havde ogsaa hiemfødte Tyende, jeg havde ogsaa megen Eyendom af smaat og stort Qvæg, mere end alle de, som havde været

15

for mig i Jerusalem; jeg samlede mig ogsaa Sølv og Guld, og en synderlig Eyendom af Konger og Landskaber, jeg beskikkede mig Sangere og Sangersker, og Menneskens Børns Vellyster, allehaande sammenstemmende Musik, og jeg tog til og blev mægtig, og tog til over alle dem, som havde været for mig i Jerusalem, ja min Viisdom stod med mig, og alt hvad mine Øyne begierede, tog jeg ikke fra dem, jeg nægtede mit Hierte ingen Glæde; thi mit Hierte havde Glæde af alt mit Arbeyde, og dette var min Deel af alt mit Arbeyde. Da saae, saae jeg om til alle mine Gierninger, som mine Hænder havde gjort, og til det Arbeyde, som jeg arbeydende havde gjort, og see, det var alt Forfængelighed, og Aands Fortærelse, og der var ingen Fordeel under Solen.

Af dette Exempel vil Skriften lære os, at et Menneske maa stige til saa høj en Grad i jordiske Lyksaligheder, som man mueligt kan forestille sig, og afbilde i Tankerne, saa er

16

dog denne Lyksalighed Forandring underkastet, og hvis vi ikke havde nogen anden i Vente, sfaa kunde allene Forestilling, om at vi engang skal miste den, betage os Sødheden af dens Nydelse.

Jeg bruger her med fri Forsæt et Exempel, taget af Skriften, fordi jeg ikke har fundet i nogen Historie et større Exempel paa et Menneske, der har kundet nyde de jordiske og sandselige Fornøyer i en højere Grad, end denne store og vise Konge. Vil nogen sige: Ja heri haves intet Nyt, denne Sandhed vidste vi; saa svares hertil: At saadanne Sandheder aldrig nok og for ofte kan indskierpes, nemlig, at intet kan mere befordre vor Lyksalighed, end at vi lærer at sætte Maal og Grændser for vore Begierligheder, at vi lærer at gjøre Forskiel imellem den sande og indbildte Lyksalighed.

Jeg holder ogsaa for, at slig en høj Grad af sandselige Fornøyer vilde blive meget farlig for os, og snart kunde forlede os til Afveye; thi kunde slig en Mand, som Salomon, den viseste iblant alle, og til hvis Høyde i Kundskab om sine Pligter, kun faa kan stige,

17

kunde han, siger jeg, lade sig forlede af hedenske Fruentimmer til at begaae tvertimod sin bedre Overbeviisning saadanne, at jeg saa skal sige, barnagtige Daarligheder, hvor langt lettere kunde da ikke vi andre forføres, om vi naaede denne Høyde af Vellyster.

Vore Tidens Historie beviser ogsaa, og deri kommer alle Fornuftige overeens, at saa snart, som Vellyst naaer, eller noget nær har naaet til den Spidse, som det er mueligt at forestille sig, saa maa al Pligt, al Religion, al Menneskekierlighed gaae ganske reent til Grunde, og kuldcastes, og naar det skeer, kan intet Sælskab længere blive bestandig.

Saa længe Romerne arbeydede paa at erobre hele Verden, at gjøre en Seyervinding efter en anden, saa længe de laae til Feldt imod deres Fiender, seer man, at alle Ting gik vel til i Staten, Rom blomstrede, Lyksalighed tog til, enhver glædede sig ved at opofre sig for det alminde-

18

lige Beste, men saa snart den langvarige Fred havde gjort dem kielne, og ligesom af sig udklækkede Vellyster, opkom der indbyrdes Krig og Strid. Intet Pagt og Forbund stod længere ved Magt, ingen Love vare mægtige nok til at holde dem i Ave; men deres Vellyster, deres uordentlige og umættelige Begierligheder brød alle de Baand, som skulde holde dem i Forbindelse med hverandre, og drive dem til at arbeyde paa en fælles Lyksalighed. Lovene vare da der kraftesløse, Ret og Dom var kast under Bænken, Forfædrenes Skikke var uddød, øvrighed blev ved Sverdet bortdreven, og Raadets Navn hørtes ikke engang nævne i Staten. Alle lumpene, slette og liderlige Mennesker flokkede sammen, og med Eed, hvorover man billig maa forunde sig, sammensvore sig, at de vilde være enige i at forstyrre den almindelige Rolighed og Sikkerhed.

Altsaa bliver det da en evig Sandhed, at hvad Vellyst, der tager Overhaand

19

i en Stat, og bliver almindelig, er og bliver Aarsag til Statens Undergang.

Kan eller bør den ansees for en Regent, siger Cicero, eller hvorledes kan han komme til at føre det Navn, eller hvorledes kan han regiere over nogen Frie, som ikke kan regiere sine egne Begierligheder? Vellysterne maa først indskrænkes, Begierlighederne holdes i Aev, Vrede betvinges, Gierighed bekriges, og de øvrige Sindes Smitter qvæles, da først med Billighed kan man regiere over andre, naar man ikke længere er en Slave af de lumpneste Herrer, jeg meener Skam og Vanære. Imedens disse ere ved Roret bør man saa langt fra at ansees, som frie eller uindskrænket, at man langt hellere bør ansees for den foragteligste Slave af alle Slaver; thi hvad er Frihed? intet andet, end en Evne til at leve, som man vil.

Men hvo lever, som han vil? uden den, som følger det, som er ret, som glæder sig ved sine Pligter, som har forud betragtet og overlagt den Den, han vil og bør gaae, som opfyl-

20

der Lovene, ikke af Frygt, men følger og holder dem, fordi han er overbeviist om, at dermed er den højeste Lyksalighed forbundet, som aldrig tænker, siger, eller gjør noget, uden det skeer med god Villie; og endelig, at der aldrig er nogen Ting, som gielder mere hos ham, end hans Fornuft og fri Ville. For hvilken selv Lykken maa vige og give efter, og som kan sige med Sandhed: Jeg har forekommet dig, Lykke, og saaledes tillukket for alle dine Adgange, at den aldrig engang skal aande paa mig. Alle Lumpne ere derfor Slaver, og i Tingen selv er det ikke faa forunderligt, som det synes i Ordene.

Og end videre, siger Cicero, mon den kan kaldes en Fri, over hvilken en Kvinde reregierer for hvilken hun giver Love, foreskriver, befaler, og forbyder, ligesom det falder hende ind? Ja kan han kaldes fri, som ikke tør nægte, ikke afslaae sin Herskerinde noget? Kræver hun? maa her punges ud; kalder hun? maa Ordren lydes; viser hun af? maa man pakke sig; truer hun? maa her frygtes. Jeg meener, at slig en Karl, omendskiønt han ogsaa

21

Har sin Oprindelse af Stand, bør ikke allene ansees for en Slave, men endogsaa for den elændigste Slave af alle Slaver; thi hvorfor har vi faaet Fornuft? sandelig ikke for at være en Slave enten af vore egne, eller andres overdrevne og utømmelige Begierligheder, men for aldrig at tænke andet, aldrig ar besiutte andet, aldrig at gjøre andet end det, som er Ret, og aldrig lade os saaledes føre bag Lyset af andre, at vi, forglemmende vor Pligt, skulde gjøre os selv og andre ulyksalige. Derfor bør vi aldrig at gjøre et Trin anderledes, end det kan bestaae med den Kraft, som er nedlagt i os til at undersøge en Tings lyksalige eller ulyksalige Følger.

Jeg bliver nu videre ved efter Ciceronis Maade at afskildre andre Laster, hvilke ere de samme til alle Tider; thi Dyd bliver Dyd, og Last bliver Laft, og om begge Ting kan Følgerne tydelig overbevise os. Jeg ffammer mig heller intet ved at bekiende frit ud, at det meste, som her er skrevert, er taget af Cicero, og ikke er mit eget. Jeg synes, at disse Sandheder, som han har behandlet om Lasterne, ere af den

22

Vigtighed, at de bør at komme for Lyset, og tages i Betragtning af almindelige Folk; og Hvorfor fortæner ikke lige saavel en Cicero, fom mange andre franske og engelske Skrifter at oversættes i det Danske. Vist nok er det, at hans Afhandlinger om moralske Dyder, naar de ret læses, betragtes og anvendes, kan lære os at tænke og handle fornuftig og ædel. Og det var at ønske, at man kunde iføre sig den Mands Tænkemaade, og sætte hans Sandheder i Verk; thi naar det skede, blev man baade selv og gjorde andre lyksalige. Her opholder jeg mig meest ved hans Parodoxa, det er de Mørke og dunkle Meninger, eller ikke almindelig antagne Meninger. Men jeg troer, at de fleste

deraf ere saa klare og tydelige, at de aldrig kan nægtes.

Men nu kommer jeg til Hovedsagen selv igien, og vil bruge hans Ord til den Gierige. Hvad er det, siger han, for en utidig Pralerie du bruger i at opregne dine store Penge-Summer? er du allene riig? O Gud bedre dig! skulde jeg ikke glæde mig over, at jeg og har hørt og læst noget? er du allene riig? Hvad,

23

om du ikke engang er riig? men hvad, om du endog er fattig? Thi hvo forstaaer vi ved en Riig, eller hvo tillægger vi det Navn? Jeg meener, at dette Navn passer sig paa den, som eyer saa meget, at han lettelig er fornøyet til at leve anstændig, fom ikke søger, ikke attraaer, ikke ønsker noget videre. Dit Sind og din indvortes Forfatning bør at dømme dig riig, ikke andre Folkes Snak, ikke dine Eyendomme. Dit Sind bør ikke at fornemme til, at det mangler noget, det øor ikke at bekymre sig om mere. Er du fornøyet, og har nok i

dine Penge? saa tilstaaer jeg, at du er riig. Men dersom du, dreven af Pengegierighed, anseer ingen Fordeel for at være lumpen, saa bør du aldrig at føre Navn af et skikkeligt Menneske, dersom du daglig bruger Sviig, bedrager, kræver, gjør Contrakter, tager og røver, dersom du udsuer dine Medbrødre, dersom du bestieler Skatkammeret, dersom du forventer dine Venners Testamente, ja ikke engang oppebier det, men stikker selv under, er alt dette Beviis paa, at man enten har til Overflødighed, eller at man mangler?

24

Menneskets Sind bør kaldes riig, ikke Hans Kiste, saa længe jeg seer dit Sind er tom, endskiønt din Kiste er fuld, erklærer jeg dig dog aldrig i al Evighed for at være riig; thi efter det, som er nok for enhver, udregnes Rigdoms Forraad. En kan have større Udgifter end en anden, een kan have mange Børn at forsørge, han behøver mere, end den, der har ingen. Den derfor, som ikke har meget at sørge for og forsyne, men som har utallige Begierligheder, som paa en kort Tid kan udtømme de største Penge-Summer, hvorledes kan jeg komme til at kalde ham rig, naar han selv fornemmer, at han trænger?

Mange har hørt, at du har sagt, at ingen kunde kaldes riig, uden den, som ved sine Indkomster kan underholde en Heel Krigshær, som neppe er det romerske Folk ved alle deres store Indkomster mueligt. Altfaa saa længe dette skal gielde, er du aldrig riig, førend du med dine Indkomster kan underholde en heel Krigshær.

25

Du maa videre tiltage, at du ikke er riig, da der mangler dig saa meget i at opfylde det, som du ønsker; og af denne Aarsag har du aldrig kundet skiult denne din Fattigdom, eller rettere Tryglerie og Armod. Gid derfor de Gierige maatte indsee denne Sandhed, at ingen er lykkelig, uden den, som veed at indskrænke sine Begierligheder til et vist Maal, og altsaa staaer den Sandhed endnu fast og uryggelig, at hvor de sandselige Lyster fører Herredømmet, der kan Dyden aldrig bestaae?

Hvad skal man tænke om den Begierlighed, som synes at være mere ædel, nemlig Begierlighed efter Ære, Magt og Herredømme, hvor haard en Herskerinde, hvor bydende, hvor heftig? Denne Herskesyge tvang Cethego et Menneske, som der just ikke var meget got ved, at tiene dem, som syntes ham at være de fornemmeste, at sende dem Foræringer, at komme til dem om Natten, at tilbede dem, at falde dem til Fode. Hvad kan kaldes Trældom, dersom dette er Frihed? Hvad, naar Herskesygen er forbi, kommer der da ikke en anden Herre i dens Sted? jeg meener Banghed, og

26

et forsagt Mod af Medvidenheden om vores onde Gierninger. Men er sligt ikke en elændig og haard Trældom? Unge Folk, som der veed lidt med os, og som maaskee kan være lidt sprækkefulde, maa man være en Slave af. Alle som veed noget med os, maa man frygte for, som Herrer. Ja en Dommer, hvor stort et Indtryk gjør han ikke her? hvor red og forsagt gjør han ikke de Skyldige? Er ikke da al Frygt en Trældom? Mon ikke Bekymringer og Overbeviisning om, at vi har gjort andre ulyksalige, vil plage os, omendskiønt vi meener, at vi ere lyksalige, og i den meest blomstrende Tilstand? Mon slig en Samvittighed kan andet end ængste os Dag og Nat? Mon vi ikke frygter, skielver og løber for ethvert rystende Blad? Mon ikke Forskrækkelse for Lov og Ret kommer os ligesom til at daane? Hvorsomhelst vi seer hen i saadan en Tilstand, saa møder vore Forurettelser os, ligesom nogle Helvedes Plage-Gudinder, som neppe giver os Frihed til at drage vores Aande. Derfor, som det aldrig kan gaae et lumpent, daarligt, ugudeligt og nedrigt Menneske vel, saa kan det aldrig gaae viis, tapper og dydig Mand

27

ilde. Altsaa, hvad der er rosværdigt, det er ønskværdigt, og i sig selv lyksaligt.

Men desverre! Menneskene forstaaer ikke, hvor stor en Skat Sparsommelighed er; thi nu vil jeg tale lidt til dem, som gjøre store Bekostninger. Jeg sætter her to lige af Stand, hvoraf den eene har sex gange saa meget i Indkomster, som den anden. Den eene han lader alle sine Huse forgylde, boer i Marmor-Bygninger, og har en uendelig Lyst til Skilderier, Statuer, prægtig Boskab, og kostbare Klæder. Det er saa langt fra, at hans Indkomster ere tilstrækkelige til hans Udgifter, at han neppe Har noget til sine Renter. Den anden derimod af sine ringe Indkomster, naar han tager det nødvendige fra, kan og have noget tilovers. Hvo er derfor meest riig, enten den, som har til Overflod, eller den, som trænger? Den eenes Eyendom, jo større den er, jo mere udfordrer den til at ernære ham, eller den andens Eyendom, som kan ernære sig selv?

Men hvad vil jeg tale om mig selv, som maaskee ogsaa er indtaget af Tidernes og Sæder-

28

nes Daarligheder. Penge, ja Penge-Summer bør at bestemmes ikke efter deres store Mængde, Overflødighed og Forraad, men efter deres Nødvendighed til vores anstændige Ophold og Udkomme. Ikke at være

begierlig, det er Penge, ikke at være kiøbesyg, det er en Skat; men at være fornøyet med sit, retfærdig erhvervet, det er den største og viseste Rigdom; thi dersom disse giennemdrevne Tingens Kiendere anseer Jordegods for noget stort, fordi denne Eyendom er uforanderlig, hvor høyt bør da ikke Dyden at agtes, som aldrig hemmelig eller aabenbar kan betages os, som ikke gaaer under ved Skibbrud, som ikke fortæres ved Ildebrand, og som er mere uforanderlig end det ægte Guld, som baade i got Veyr og Uveyr er den samme? Hvor den har den rette Indflydelse, der gjør den allene riig, i den er den rigeste, den frugtbareste, og den bestandigste Kilde at øse alle sande Lyksaligheder af.

Men derimod slette, lumpne, nedrige, lastefulde, uretfærdige, vindesyge Mennesker, efterdi al deres Gode grunder sig allene paa det uvisse, og paa en Slumpelykke, og eftersom

29

de fegter ligesom i Veyret, og løber til det uvisse, og fordi der ikke endnu er fundet nogen af dem, som har været fornøyet med sit, bør ikke allene ikke at ansees for at have til Overflod, og at være rige, men de bør ogsaa at ansees for de fattigste, elændigste, ynkværdigste og usleste Kreaturer, jeg vil ikke sige Mennesker, og altsaa staaer den Sandhed endnu uryggelig, at uden man holder Maal i sine Begierligheder, kan man aldrig være lyksalig. Sandelig jeg har aldrig anseet Penge, prægtige Bygninger, store Skatte, og uendelige Herredømmer for at være got, eller ønskværdigt, efterdi jeg har mærket, at de, som har haft den største Overflødighed, dog har manglet den sande og stille Sinds Rolighed, det dyrebareste af Verden, og som ikke faaes i Ting uden for os. Begierlighedens Tørst den slukkes aldrig, den faaer aldrig nok; men det gaaer med den, ligesom med den Vattersottige, jo mere han drikker, jo mere han tørster, og den pines af Begierlighed ikke allene til at forøge sit, men ogsaa for at miste det. Den plager sig Dag og Nat, og tør ikke nyde noget af den Skat, som den misunder andre.

30

Jeg kan ikke derfor noksom forundre mig over vores Forfædre, og ikke begribe, hvor deres Forstand har været, da de har værdiget dette Penges Dukketøy det Navn Got, eftersom de i Tingen og Gierningen har dømt langt anderledes. Kan noget være got for et ont Menneske? Ere ikke alle Ting rene for de Rene, og tvertimod urene for de Urene? eller kan nogen andet, end være god, naar han har Overflødighed paa Got. Men Penge, og hvad derfor anskaffes, er af den Beskaffenhed, at Skummen af Folket ogsaa kan have det. Lad derfor hvo, som vil, belee mig, dog skal den sunde Fornuft gielde mere hos mig, end Pøbelens Tanker.

Jeg vil aldrig sige, at nogen har mistet sit Gode, om han mister sit Boskab, og sine Kreaturer. Og jeg kan derfor aldrig noksom berømme den vise Bias, som regnes iblant de 7 Vise; thi da Fienderne havde indtaget hans Fædreneland Prienen, og de øvrige flyede saa ledes bort, at de bragte en Deel med sig af deres Gods, og een erindrede ham, at han skulde gjøre det samme, svarede han: Jeg gjør

31

og; thi jeg har alt mit med mig. Han ansaae ikke dette Lykkens Dukketøy, som vi kalder got, for at være sit. Hvad er derfor, maatte nogen sige, det som man kalder got? Dersom noget skeer ret, anstændig og overeensstemmende med Dyden, dette siges, at skee vel, og dette allene meener jeg bør at kaldes got.

Men dette synes at være noget dunkelt, naar man saa slet hen taler derom; men her kan de største Mænds Levnet og Gierninger tiene os til Exempel. Jeg spørger om de, som har efterladt os denne Stat saa vel grundet, om de har haft nogen Hensigt til Penge, for at bruge dem til Gierighed? eller nogen Hensigt til det Fortryllende, at man skulde lade sig forblinde af Vellyster, eller om de har haft nogen Hensigt til prægtig Boskab, allene for at fornøye Øynene? eller om de har haft nogen Hensigt til prægtige og nydelige Retter, allene for at gjøre Ganen kræsen?

Forestiller eder enhver af Kongerne! vil I at jeg skal begynde fra Romulo. Vil I, efter at Staten var bleven fri, at jeg skal be-

32

gynde fra dem, som har befriet den? Hvorved var det, at Romulus banede sig Vey til Himmelen? var det ved saadanne Ting, som mange kalder got, nemlig ved Penge, eller det var ved hans priselige Gierninger og Dyder? Dersom nogen vil spørge, hvad Brutus har gjort, da han befriede sit Fædreneland? Dersom nogen vil spørge, hvad de andre hans Medbrødre har gjort, hvad Hensigt de har haft, hvad de har tragtet efter? Mon der da er nogen, som kan synes, at de har haft anden Hensigt, end den, som passer sig paa en tapper, kiek og uforsagt Mand? Hvad drev C. Mucium til at dræbe Porsenna, uden noget Haab om sin egen Frelse? Hvad holdte Coclites paa Broen imod hele Fjendernes Tropper? Hvad bevægede Decius, som Fader, at sende sin egen Søn hen, som et Offer, midt ind iblant bevæbnede Fiender? Hvad skal jeg tale om utallige andre; thi vi har Exempler nok hos os selv.

Kan vi tænke, at de har i dette Liv søgt noget andet, end det, som var berømmeligt og ypperligt. Og jeg har

aldrig anseet M. Regu-

33

lus for at være elændig, ulykkelig eller ynkværdig; thi hans kiekke Sind, hans Anseelse, Hans Troe og Love, hans Bestandighed, hans Dyd selv kunde aldrig fanges, eller tabe noget, da han selv blev plaget af Carthagenienserne. Han som var omgierdet og forskandset med saa store Dyder, da hans Legeme blev fanget, kunde han sandelig ikke selv fanges. Vi har feet Cajus Marius, som i Medgang synes mig at være een af de Lyksaligste, og i Modgang een af de største, hvilket er den største Lyksalighed, man kan forestille sig.

Sandelig, en Daare veed ikke, hvad Kraft Dyden har, man bruger allene Dydens Navn, men hvad Dyden formaaer veed man ikke. Ingen kan andet end være lyksalig, som er dygtig af sig selv, og som grunder alle Ting paa sig selv. Den derimod, som har alt sit Haab, al sin Fornuft, al sin Bestutning grundet paa Lykken, er ikke forsikret om, at det han har skal blive bestandig en Dag.

Den derfor, i hvo det er, som kan bestandig bestyre sig selv, og sine Begierligheder,

34

som veed hvad sine Pligter er, og bliver ved bestandig at udøve dem, han lader sig ikke henrive af nogen sandselig Begierlighed, han har et roligt Sind, han er fornøyet og forligt med sig selv, han vansmægter ikke ved Besværinger, han underkues ikke af Frygt, han begierer aldrig noget med Graadighed, han brænder utidig af Længsel, han opblæses ikke af nogen utidig Levenhed og Munterhed, som siden smelter hen, og bliver mat. Denne han er viis, han er lyksalig. Intet af de menneskelige Ting falder ham utaaleligt at bære, intet overdreven glædeligt, at han deraf skulde ophøye sig; thi hvad kan synes for ham at være stort i de menneskelige Ting, for ham, som har ligesom seet ind i Evigheden, og som har lagt denne Verden og alle dens Forandringer paa Fornuftens Vægtskaal, ja, jeg siger, hvad kan synes stort for ham enten i menneskelige Bestræbelser, eller i saa kort et Liv, han som med sin Fornuft saaledes er altid paa sin Post, at intet kan skee ham uformodentligt, intet pludseligt, og aldeles intet nyt, og med saa stor en Skarpsindighed giver Agt paa alle Ting, at han veed det Sted er sikker, som han har udvalgt sig, at hvad

35

Hændelse endog Lykken vil indføre, saa kan han dog leve, som han bør, ja ganske rolig og udi al Stilhed. Og hvo som gjør det, han skal ikke allene blive fri fra Sinds Ængstelse og Bekymring, men endog fra alle andre uordentlige Sinds Bevægelser. Men naar Sindet er fri derfor, er man fuldkommen lyksalig. Er Sindet tvertimod oprørt, og lettelig lader sig oprøre og afdrage fra den sande og visse Fornuft, saa mister det ikke allene sin Bestandighed, men endogsaa sin Sundhed. Altsaa staaer den Sandhed endnu uryggelig, at hvor Vellysterne regierer, der kan Dyden aldrig bestaae. Men at jeg nu skal fatte mig kort, og sige det, som saa ofte er sagt, vil jeg tilsidst anføre en kort Tale over det, som udgjør vor sande Lyksalighed, indfattet i disse faa Ord: O Viisdom! du Livets Anførere, Dydens Opfindere, og Lasternes Bortdrivere! Hvad var vi eller det hele menneskelige Liv uden dig! Du har først opbygget Byer, du har foreenet adspredte Mennesker i Sælskab, du har sammenbundet dem til at boe sammen, til at ægte hverandre, til at være eenige i Ord, Lærdom og Tale. Du er Lovenes Opfindere, Sædernes Lære-

36

ster. Vi flye hen til dig, vi udbede os din Hielp, vi overgive os ganske og allene til dig; thi en Dag vel, og efter dine Forskrifter anvendt, er bedre end en Evighed, hvor man Havde fri Tilladelse til at synde. Hvis Hielp skulde vi heller bruge, end din, du som skienker os Livets Rolighed, og har borttaget Dødens Forskrækkelse. Altfaa at lære at kiende, hvori Dyden bestaaer, og at efterkomme den, er det, som udgjør den sande Lyksalighed. Derimod at være en Slave af sine Sinds Bevægelser, og de sandselige Begierligheder, er det, som Udgjør den visse Ulyksalighed, og følgerlig:

Al Dyd til Grunde gaaer, naar Vellyst Tronen

eyer.

Og ingen Pligter meer i Staten noget veyer.